τητας, ανεξάρτητα από κάθε άποψη κοινωνικής, περιφερειακής ή κλαδικής πολιτικής, θα είχε προβεί σε παρόμοια εισφορά κεφαλαίου.

2. Η διαπίστωση ότι η εν λόγω επιχείρηση εξήγε το 40 % περίπου της παραγωγής της προς τα άλλα κράτη μέλη, ότι η εν λόγω αγορά χαρακτηριζόταν από πλεόνασμα παραγωγικής ικανότητας, καθώς και ότι, υπό τις περιστάσεις αυτές, η χορηγηθείσα προς την επιχείρηση ενίσχυση είχε ως αποτέλεσμα να περιορίσει τις οικονομικές της επιβαρύνσεις σε σχέση με τις επιβαρύνσεις των ανταγωνιστών της, επέτρεπαν στην Επιτροπή να συναγάγει το συμπέρασμα ότι η εν λόγω ενίσχυση επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και νοθεύει ή απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

3. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων υπερασπίσεως στο πλαίσιο παντός είδους διαδικασίας κατά ορισμένου προσώπου που μπορεί να καταλήξει σε βλαπτική για το πρόσωπο αυτό πράξη αποτελεί θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να διασφαλίζεται έστω και όταν ελλείπει οποιαδήποτε κανονιστική ρύθμιση σχετικά με την εν λόγω διαδικασία. Η αρχή αυτή σημαίνει ότι στο πρόσωπο κατά του οποίου η Επιτροπή κίνησε διοικητική διαδικασία δόθηκε η δυνατότητα, στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, να διατυπώσει αποτελεσματικώς την άποψή του ως προς το αληθές και το βάσιμο των περιστατικών και περιστάσεων που προβάλλονται και ως προς τα έγγραφα που έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή προκειμένου να στηρίξει τον ισχυρισμό της ότι συντρέχει παραβίαση του κοινοτικού δικαίου. Εφόσον δεν δόθηκε η δυνατότητα στο εν λόγω πρόσωπο να σχολιάσει έγγραφα περιέχοντα στοιχεία καλυπτόμενα από το επαγγελματικό απόρρητο, η Επιτροπή δεν μπορεί να στηριχθεί στα στοιχεία αυτά.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
CARL OTTO LENZ
της 16ης Απριλίου 1986 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Α — Το κύριο θέμα της υποθέσεως επί της οποίας διατυπώνω σήμερα τις προτάσεις μου είναι αν η κάλυψη εκ μέρους του δημοσίου της αυξήσεως του εταιρικού κεφαλαίου μιας βιομηχανικής επιχειρήσεως μπορεί να θεωρηθεί ως ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ.

1. Η επιχείρηση κατασκευής μηχανημάτων Meura SA ιδρύθηκε το 1845 στο Tournai (Βέλγιο). Μέχρι και την πτώχευσή της, τον Ιανουάριο του 1986, κατασκεύαζε εξοπλισμό βιομηχανιών τροφίμων, ιδίως κάδων για την αποθήκευση ζύθου. Το πρόγραμμα παραγωγής της επιχειρήσεως περιελάμβανε, επίσης, ατμογεννήτριες και άλλα προϊόντα της μεταλλευτικής βιομηχανίας.

α) Η επιχείρηση, η οποία ήδη από το 1974 παρουσίαζε δυσκολίες, σημείωσε, *στο τέλος του 1978*, ζημία 95 εκατομμυρίων BFR. Επειδή η τράπεζα με την οποία συνεργαζόταν, και η

* Μετάφραση από τα γερμανικά.

οποία της είχε πριν χορηγήσει σημαντικές πιστώσεις καθ' υπέρβαση ποσού καταθέσεως, διέκοψε κάθε υποστήριξη, η επιχείρηση αναγκάστηκε να στραφεί προς το δημόσιο το οποίο *εγγυήθηκε* για ποσό ύψους *75 εκατομμυρίων BFR.*

β) Τον Απρίλιο του *1979* το δημόσιο κάλυψε μια αύξηση του εταιρικού κεφαλαίου· με την αύξηση αυτή *το κεφάλαιο ανήλθε από 4 σε 44 εκατομμύρια BFR.*

γ) Παρά την πρώτη αυτή κρατική επέμβαση η επιχείρηση υπέστη νέες ζημίες ύψους 95 εκατομμυρίων BFR. Ακολούθησε, τον Αύγουστο *1980,* νέα «αναδιάρθρωση του κεφαλαίου» της επιχειρήσεως: οι μετοχές που εξακολουθούσαν να κατέχουν ιδιώτες (περίπου το 30 % του κεφαλαίου) κηρύχθηκαν άκυρες· το δημόσιο κατέστη μοναδικός μέτοχος της επιχειρήσεως.

Για την πραγματοποίηση αυτής της οικονομικής «αναδιαρθρώσεως» επανεκτιμήθηκαν τα ακίνητα της επιχειρήσεως και προστέθηκαν αποθεματικά στον ισολογισμό. Το κεφάλαιο που έφθασε έτσι τα 180 εκατομμύρια BFR, μειώθηκε κατόπιν στο μηδέν, προκειμένου να καλυφθούν οι συσσωρευμένες ζημίες. Κατόπιν, το δημόσιο κάλυψε μια *αύξηση κεφαλαίου ύψους 150 εκατομμυρίων BFR.*

δ) Προσθέτως ελήφθησαν υπέρ της επιχειρήσεως *συμπληρωματικά μέτρα υποστηρίξεως,* όπως επιδοτήσεις επιτοκίων, παροχή εγγυήσεων, απαλλαγή από το φόρο ακινήτων και άδεια επισπεύσεως των αποσβέσεων.

ε) Ένα σχέδιο αναδιαρθρώσεως που αποφασίστηκε το 1980 κατέληξε σε αποτυχία· η ζημία που υπέστη η επιχείρηση κατά τα έτη 1980 έως 1983 ανήλθε σε 20, 33, 91 και 43 εκατομμύρια BFR αντιστοίχως.

Ενόψει αυτής της καταστάσεως αποφάσισε η βελγική περιφέρεια Βαλωνίας, οργανισμός τοπικής αυτοδιοικήσεως του Βασιλείου του Βελγίου (του προσφεύγοντος), μέσω της Société régionale d' investissement de Wallonie (SRIW), στις 23 Ιουλίου 1982, να καλύψει μια νέα *αύξηση του κεφαλαίου* ύψους *145 εκατομμυρίων BFR.* Η πραγματοποίηση της αυξήσεως αυτής του κεφαλαίου εξαρτήθηκε από τον όρο ότι και άλλοι χρηματοδοτικοί φορείς θα παρείχαν πιστώσεις στην επιχείρηση, ότι θα καταργούνταν θέσεις εργασίας και ότι θα επιδιωκόταν στενή συνεργασία με μια άλλη επιχείρηση.

2. Μόλις η *Επιτροπή* (η καθής) έλαβε γνώση της αυξήσεως του κεφαλαίου και ενός ακόμη μέτρου — μιας επιδοτήσεως επιτοκίων που δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας διαδικασίας — απευθύνθηκε προς το προσφεύγον, στις 22 Ιουλίου και στις 17 Σεπτεμβρίου 1982, και του *υπενθύμισε* τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μέλη οφείλουν να κοινοποιούν προηγουμένως νέα σχέδια ενισχύσεων.

Το *προσφεύγον* διεβίβασε στις 25 Νοεμβρίου 1982 την *απάντησή* του στην αίτηση αυτή παροχής πληροφοριών, στην οποία αναφέρει, μεταξύ άλλων, ένα νέο σχέδιο αναδιαρθρώσεως της επιχειρήσεως, το οποίο, όμως, δεν επεσύναψε στην απάντησή του.

Η *καθής* αποφάσισε στη συνέχεια να κινήσει τη *διαδικασία εξετάσεως του σχεδίου ενισχύσεως,* σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ και ζήτησε από το *προσφεύγον* να διατυπώσει τη γνώμη του. Στην *απάντησή* του, το καθού επιβεβαίωσε ότι αποφάσισε στις 23 Ιουλίου 1982 τη συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχειρήσεως.

3. Στην *απόφασή* της της 17ης Απριλίου 1984 [1], κατά της οποίας στρέφεται η παρούσα προσφυγή, η καθής διαπιστώνει μεταξύ άλλων ότι η ενίσχυση που χορήγησε τον Ιούνιο του 1982 η βελγική κυβέρνηση σε επιχείρηση που προβαίνει σε κατασκευές για τη βιομηχανία τροφίμων είναι ασυμβίβαστη με την Κοινή

1 — ΕΕ 1984, L 276, σ. 34.

Αγορά, κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ και πρέπει, επομένως, να καταργηθεί [2].

Η καθής ανέφερε στην αιτιολογία της εν λόγω αποφάσεως, μεταξύ άλλων, τα εξής:

— εισφορές κεφαλαίου εκ μέρους της κεντρικής κυβερνήσεως ή άλλων κατωτέρων δημοσίων υπηρεσιών μπορούν να συνιστούν ενισχύσεις, υπό την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ. Στην παρούσα περίπτωση η οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως συνιστά ανασταλτικό παράγοντα που καθιστά μάλλον απίθανο να μπορέσει η επιχείρηση να εξεύρει στην ιδιωτική κεφαλαιαγορά τα απαραίτητα για την επιβίωσή της ποσά. Η επίτευξη συμμετοχής με 145 εκατομμύρια BFR, μέσω της SRIW, στο κεφάλαιο της εν λόγω επιχειρήσεως, η οποία αντιμετωπίζει συνεχώς σοβαρές οικονομικές δυσκολίες, συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ και όχι επένδυση κεφαλαίων που συνδέεται με επιχειρηματικό κίνδυνο, όπως συμβαίνει συνήθως στην πράξη με εταιρίες που είναι προσανατολισμένες στην οικονομία της αγοράς·

— τα ακαθάριστα κέρδη της επιχειρήσεως από το 1977 δεν καθιστούσαν δυνατή την εξεύρεση των απαιτουμένων πόρων για την απόσβεση των εγκαταστάσεων· από το 1979 το « cash-flow » ήταν αρνητικό, γεγονός που έπρεπε να αποκλείει τη δυνατότητα χρηματοδοτήσεως του προγράμματος επενδύσεων ύψους 110 εκατομμυρίων BFR από την επιχείρηση χωρίς κρατική ενίσχυση.

Η καθής αναφέρει, επίσης, τα μεμονωμένα μέτρα ενισχύσεως που εφάρμοσαν οι βελγικές κρατικές υπηρεσίες από το 1979 υπέρ της επιχειρήσεως. Αναφέρεται, κατόπιν, στις επιπτώσεις της επίδικης αύξησης του κεφαλαίου στο ενδοκοινοτικό εμπόριο και εκθέτει ότι:

— καθόσον η οικονομική ενίσχυση που χορηγεί κράτος μέλος ενισχύει τη θέση μιας επιχειρήσεως σε σύγκριση με τις ανταγωνίστριες επιχειρήσεις στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, πρέπει να θεωρηθεί ότι η ενίσχυση αυτή επηρεάζει το ενδοκοινοτικό εμπόριο·

— στην παρούσα περίπτωση η εν λόγω επιχείρηση εξάγει το 40 % περίπου της παραγωγής της στα άλλα κράτη μέλη. Οι ενισχύσεις που χορήγησε το προσφεύγον έχουν ως αποτέλεσμα μείωση των οικονομικών βαρών της επιχειρήσεως αυτής και της παρέχουν έτσι πλεονέκτημα, έναντι των ανταγωνιστριών της, οι οποίες είναι αναγκασμένες να φέρουν μόνες τους τα βάρη αυτά·

— σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, εξαιρέσεις από την απαγόρευση των ενισχύσεων είναι δυνατές μόνο όταν οι επιδιωκόμενοι με τις ενισχύσεις σκοποί είναι υπέρ του κοινοτικού συμφέροντος και όχι μόνο υπέρ του συμφέροντος του λήπτη της ενισχύσεως·

— η ευνοούμενη επιχείρηση πρέπει, ιδίως, να αποφέρει αντίστοιχο όφελος που να δικαιολογεί τη χορήγηση ενισχύσεως. Στην προκειμένη περίπτωση δεν φαίνεται να υπάρχει τέτοιο όφελος εκ μέρους της ενισχυόμενης επιχειρήσεως·

— πράγματι, το προσφεύγον δεν προέβαλε κανένα λόγο, ούτε η καθής διέγνωσε κανένα λόγο από τον οποίο να προκύπτει ότι η εν λόγω ενίσχυση ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις για την εφαρμογή μιας από τις διατάξεις εξαιρέσεως του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ·

— γενικώς, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο κλάδος κατασκευών εξοπλισμού για τη βιομηχανία τροφίμων είχε, χωρίς αμφιβολία, να αντιμετωπίσει πρόβλημα πλεονάσματος ικανοτήτων παραγωγής και ότι από την εξέλιξη αυτού του κλάδου παραγωγής συνάγεται το συμπέρασμα ότι η διατήρηση των ικανοτήτων παραγωγής με κρατικές ενισχύσεις αντίκειται προς το κοινοτικό συμφέρον.

2 — ΣτΜ: Η παρατήρηση αυτή του γενικού εισαγγελέα αφορά τη γερμανική μετάφραση της αποφάσεως και δεν έχει καμία σημασία για την ελληνική μετάφραση.

Ως προς τη διαδικασία, η καθής ανέφερε στην απόφασή της ότι οι κυβερνήσεις δύο κρατών μελών και δύο σύνδεσμοι βιομηχανιών του συγκεκριμένου βιομηχανικού κλάδου της ανακοίνωσαν ότι συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της Επιτροπής σχετικά με τις βελγικές ενισχύσεις.

4. Το προσφεύγον θεωρεί, για ορισμένους λόγους, την απόφαση της καθής παράνομη.

Το *προσφεύγον* ζητεί από το Δικαστήριο:

— να ακυρώσει την απόφαση της καθής, της 17ης Απριλίου 1984, καθόσον αφορά τη διαπίστωση ότι η συμμετοχή της SRIW με ποσό ύψους 145 εκατομμυρίων BFR στο κεφάλαιο της επιχειρήσεως Meura, είναι ασυμβίβαστη με την Κοινή Αγορά, υπό την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ και πρέπει να καταργηθεί·

— να καταδικάσει την καθής στα δικαστικά έξοδα.

Η *καθής* ζητεί από το Δικαστήριο:

— να απορρίψει την προσφυγή ως αβάσιμη·

— να καταδικάσει το προσφεύγον στα δικαστικά έξοδα.

Εμμένει στην απόφασή της για τους λόγους που αναφέρονται σ' αυτή και τους οποίους αναπτύσσει λεπτομερέστερα.

Με τους επιμέρους νομικούς ισχυρισμούς των διαδίκων θα ασχοληθώ κατά την ανάπτυξη των προτάσεών μου.

5. Κληθέν προς τούτο από το Δικαστήριο, το προσφεύγον προέβη σε διευκρινίσεις σχετικά με την εξέλιξη της αξίας της παραγωγής της επιχειρήσεως Meura και την κατανομή της παραγωγής αυτής· επιπροσθέτως, προσκόμισε ένα σχέδιο του 1982 για την αναδιάρθρωση της επιχειρήσεως.

Β — Δεδομένου ότι το προσφεύγον κατά την προφορική διαδικασία απέσυρε, ενόψει της αποφάσεως επί της υποθέσεως 52/84[3], την αιτίαση που στηριζόταν στον ισχυρισμό ότι ήταν νομικώς αδύνατο να συμμορφωθεί με την απόφαση της καθής, απομένουν να εξεταστούν τρεις ακόμη αιτιάσεις του προσφεύγοντος:

— η επίδικη εισφορά κεφαλαίου δεν συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ (αιτίαση αριθ. 1)·

— δεν αιτιολογείται γιατί οι εν λόγω εισφορές επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό (αιτίαση αριθ. 2)·

— προσβολή του δικαιώματος ακροάσεως, καθόσον η καθής δεν γνωστοποίησε στο προσφεύγον τις απόψεις των κρατών μελών, των οικείων συνδέσμων και των επιχειρήσεων που έλαβαν μέρος στη διαδικασία (αιτίαση αριθ. 4).

Πρέπει, εξάλλου, να εξεταστεί διεξοδικώς το ζήτημα αν η διάταξη εξαιρέσεως του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ έχει εφαρμογή. Το προσφεύγον δεν προέβαλε σχετικά καμία ρητή αιτίαση, από τον τρόπο, όμως, που εξέθεσε τα πραγματικά περιστατικά μπορεί να συναχθεί ότι πρέπει, επίσης, να εξεταστεί η δυνατότητα αν η επίδικη εισφορά κεφαλαίου μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά (αιτίαση αριθ. 3).

1. *Ως προς το ζήτημα αν η επίδικη συμμετοχή στο κεφάλαιο συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ*

α) Κατά την άποψη του *προσφεύγοντος* η καθής θέτει σε δυσμενή μοίρα την περιφέρεια Βαλωνίας ως κύρια μέτοχο της εν λόγω επιχειρήσεως, σε σχέση με ιδιώτες μετόχους, απαγορεύοντας τη συμμετοχή της στην επίδικη αύξηση του κεφαλαίου. Δεν γίνεται αντιληπτό

3 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1986 στην υπόθεση 52/84, Επιτροπή κατά Βασιλείου του Βελγίου, Συλλογή 1986, σ. 89.

κατά πόσον διαφέρουν οι ενέργειες της περιφέρειας από τις ενέργειες ενός ιδιώτη μετόχου που βρίσκεται στην ίδια θέση. Το γεγονός ότι μια επιχείρηση αντιμετωπίζει δυσκολίες δεν αποτελεί λόγο για ένα μέτοχο να αποσυρθεί επιταχύνοντας την κατάρρευση της επιχειρήσεως. Είναι φυσικό να στηρίξει ο μέτοχος αυτός τις προσπάθειες αναδιαρθρώσεως της εν λόγω επιχειρήσεως συνεισφέροντας πρόσθετο κεφάλαιο. Η καθής απαγόρευσε μια ενέργεια που είναι συνήθης στους ιδιώτες μετόχους, την ενίσχυση δηλαδή αποδοτικών, πλην όμως, προσωρινώς, ελλειμματικών δραστηριοτήτων, για το μοναδικό λόγο ότι ως μέτοχος ενήργησε το δημόσιο. Αν το άρθρο 92 εφαρμοζόταν κατά τέτοιο τρόπο ώστε τελικά να εξαναγκαστεί το δημόσιο σε ενέργειες που συνεπάγονται διακρίσεις, αυτό θα αντέβαινε προς το άρθρο 222 της Συνθήκης ΕΟΚ που διασφαλίζει το καθεστώς ιδιοκτησίας που υφίσταται στα διάφορα κράτη μέλη.

Κατά την άποψη της *καθής*, οι νομικοί ισχυρισμοί του προσφεύγοντος στηρίζονται στην αντίληψη ότι πρέπει να αντιμετωπίζονται ευνοϊκότερα οι δημόσιες επιχειρήσεις, καθόσον οι αρχές των κρατών μελών δεν υποχρεούνται να τηρούν, σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις αυτές, τους κανόνες του ανταγωνισμού, στον τομέα ιδίως των ενισχύσεων, όπως αυτό συμβαίνει με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η άποψη αυτή αντίκειται προφανώς στη διάταξη του άρθρου 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη ούτε θεσπίζουν ούτε διατηρούν, ως προς τις δημόσιες επιχειρήσεις, μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της παρούσας Συνθήκης, ιδίως προς εκείνους των άρθρων 85 έως 94.

Οι ενέργειες της περιφέρειας Βαλωνίας διαφέρουν, στην παρούσα περίπτωση, πλήρως από τις ενέργειες του ιδιώτη μετόχου που βρίσκεται σε παρόμοια κατάσταση. Η συνάρτηση των ζημιών της επιχειρήσεως Meura SA με τις ενισχύσεις που χορηγήθηκαν μέχρι το έτος 1982 προκύπτει από το ότι τα αντίστοιχα ποσά συμπίπτουν. Ενισχύσεις ύψους 335 εκατομμυρίων BFR περίπου αντιστοιχούν σε ζημίες ύψους 320 εκατομμυρίων BFR. Με τέτοιες ζημίες και προοπτικές αποδοτικότητας κανείς ιδιώτης μέτοχος δεν θα προέβαινε σε αύξηση του κεφαλαίου. Οι ζημίες δείχνουν ότι η επιχείρηση δεν αντιμετωπίζει απλώς προσωρινές δυσκολίες που οφείλονται σε άλλους λόγους από ό,τι στις κανονικές συνθήκες της αγοράς· από αυτό συνάγεται ότι η επιχείρηση επιβίωσε μέχρι σήμερα μόνο με τη βοήθεια των πόρων του δημοσίου. Εφόσον η επίδικη εισφορά κεφαλαίου αποτελεί σύμφωνα με τα πιο πάνω απαραίτητο μέτρο διασώσεως για το συμψηφισμό των ζημιών λειτουργίας, δεν μπορεί, προφανώς, να προορίζεται ταυτόχρονα για στήριξη των υποτιθέμενων προσπαθειών αναδιαρθρώσεως της επιχειρήσεως.

β) Σύμφωνα με το άρθρο 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό με την ευνοϊκή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής, είναι ασυμβίβαστες με την Κοινή Αγορά κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές. Διαφορετική είναι μόνο η περίπτωση ενισχύσεων οι οποίες είτε, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, συμβιβάζονται βάσει επιταγής της Συνθήκης με την Κοινή Αγορά, είτε μπορούν, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την Κοινή Αγορά.

αα) Από την ευρεία διατύπωση αυτής της διατάξεως — ενισχύσεις υπό οποιαδήποτε μορφή — το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα, στην απόφασή του της 14ης Νοεμβρίου 1984[4], ότι δεν χρειάζεται να γίνει βασική διάκριση μεταξύ ενισχύσεων σε επιχειρήσεις υπό μορφή δανείου και ενισχύσεων υπό μορφή συμμετοχής στο εταιρικό κεφάλαιο. Και τα δύο είδη

4 — Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1984 στην υπόθεση 323/82, SA Intermills κατά Επιτροπής, Συλλογή 1984, σ. 3809.

ενισχύσεων εμπίπτουν στην απαγόρευση του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, εφόσον συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις του.

Στην απόφαση επί της υποθέσεως εκείνης, εντούτοις, δεν χρειάστηκε να αναπτυχθεί με λεπτομέρειες υπό ποίες περιστάσεις η συμμετοχή του δημοσίου στο εταιρικό κεφάλαιο πρέπει να θεωρηθεί ως ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, επειδή η προσφυγή έγινε δεκτή για άλλους λόγους.

Ούτε η Συνθήκη ΕΟΚ ούτε η Συνθήκη ΕΚΑΧ δίνουν ορισμό της ενισχύσεως. Ορισμός περιεχόμενος στη Συνθήκη δεν θα ήταν ούτε δυνατός ούτε χρήσιμος, καθόσον συγκεκριμένοι ορισμοί μπορούν να καταλήξουν στο να περιορίσουν την έννοια της ενισχύσεως. Ωστόσο, επιβάλλεται ευρεία ερμηνεία, καθόσον το άρθρο 92 της Συνθήκης ΕΟΚ μπορεί να συμβάλει στην προστασία του ανταγωνισμού, στο εσωτερικό της Κοινής Αγοράς, από στρεβλώσεις, όπως επιβάλλεται από τους στόχους του άρθρου 3, στοιχείο στ).

Σ' αυτό ανταποκρίνεται ο γενικός ορισμός που έδωσε στην έννοια της ενισχύσεως, στο πλαίσιο της Συνθήκης ΕΚΑΧ, το Δικαστήριο στην απόφασή του της 23ης Φεβρουαρίου 1961, στην υπόθεση 30/59 [5]. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό ο όρος « ενίσχυση » περιλαμβάνει « μέτρα τα οποία υπό διάφορες μορφές μειώνουν τις επιβαρύνσεις που θα έπρεπε κανονικά να φέρει η επιχείρηση ».

Στην απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977 επί της υποθέσεως 78/76 [6], το Δικαστήριο, στηριζόμενο σε μια διατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος που είχε υποβληθεί τότε, ομιλεί για « όφελος χωρίς ανταπόδοση », ενώ στην απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73 [7] γίνεται λόγος μόνο για « πλεονεκτήματα ».

Από τις αποφάσεις αυτές συνάγεται το συμπέρασμα ότι κάθε μορφή υποστηρίξεως που παρέχεται από τα κράτη ή από κρατικούς πόρους, προκειμένου να επιτευχθεί κάποιος άλλος στόχος, εκτός από οικονομικό, αποτελεί ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ. Τουλάχιστον, αποτελεί η υποστήριξη ενίσχυση όταν ο λήπτης αποκτά πλεονεκτήματα που κανονικά δεν θα είχε αποκομίσει. Αυτό θα υπορούσε π.χ. να συμβεί στην περίπτωση διαθέσεως κεφαλαίου, όταν αυτή γίνεται υπό συνθήκες που δεν ανταποκρίνονται στις κανονικές συνθήκες της αγοράς κεφαλαίου.

Ωστόσο, με βάση αυτά τα στοιχεία μόνο, δεν μπορεί να κριθεί η νομιμότητα της συμμετοχής του δημοσίου στο κεφάλαιο μιας επιχειρήσεως. Από τη διάταξη του άρθρου 222 της Συνθήκης ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία η παρούσα Συνθήκη δεν προδικάζει με κανέναν τρόπο το καθεστώς της ιδιοκτησίας στα κράτη μέλη, συνάγεται, πράγματι, ότι ακόμα και η ύπαρξη κρατικοποιημένης οικονομίας γίνεται αποδεκτή από τη Συνθήκη ΕΟΚ. Η Συνθήκη ΕΟΚ δεν αναφέρεται καθόλου σε οποιαδήποτε άσκηση επιρροής της Κοινότητας στην ύπαρξη δημοσίων επιχειρήσεων, προβλέπει όμως ότι υπόκεινται και αυτές στους κανόνες της Συνθήκης, υποχρεώνοντας τα κράτη μέλη, σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις αυτές, να μη θεσπίζουν ούτε να διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της παρούσας Συνθήκης και ιδίως των άρθρων 85 έως 94 αυτής. Οι δημόσιες επιχειρήσεις οφείλουν να εναρμονιστούν με την Κοινή Αγορά και να μην εμποδίζουν την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία της.

Ειδικές εξαιρέσεις προβλέπει το άρθρο 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ μόνο για εκείνες τις επιχειρήσεις « που είναι επιφορτι-

5 — Απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 1961 στην υπόθεση 30/59, De Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg κατά Ανωτάτης Αρχής της ΕΚΑΧ, Slg. 1961, σ. 1, και ιδίως σ. 43.

6 — Απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977 στην υπόθεση 78/76, Steinike und Weinlig κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Slg. 1977, σ. 595.

7 — Απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Slg. 1974, σ. 709.

σμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ή που έχουν χαρακτήρα δημοσιονομικού μονοπωλίου». Από αυτό συνάγεται ότι η Συνθήκη δεν προβλέπει καμία εξαίρεση από την εφαρμογή της Συνθήκης για τη συνήθη περίπτωση δημοσίων επιχειρήσεων.

ββ) Μετά τις παρατηρήσεις αυτές έρχομαι στην ουσία των νομικών ζητημάτων που ανακύπτουν στην παρούσα υπόθεση. Πρέπει να γίνει οριοθέτηση μεταξύ της *επιχειρηματικής δραστηριότητας* που μπορούν να ασκούν οι ιδιοκτήτες και φορείς των δημοσίων επιχειρήσεων, χωρίς έλεγχο επιδοτήσεων εκ μέρους της Κοινότητας, και των υπό *επίβλεψη δραστηριοτήτων* επιδοτήσεως του δημοσίου στον τομέα αυτό. Πρέπει, επομένως, να γίνει διάκριση μεταξύ των ενεργειών του δημοσίου που ανάγονται στην ιδιωτική οικονομία και έχουν επιχειρηματικά κίνητρα, αφενός, και των ενεργειών του δημοσίου που περιλαμβάνουν πολιτικούς στόχους και αποβλέπουν στην προώθηση του γενικού συμφέροντος, όπως π.χ. τα μέτρα για τη σταθεροποίηση της αγοράς εργασίας, αφετέρου.

Η Επιτροπή έχει ήδη επισημάνει αυτό το πρόβλημα στην αιτιολογία της οδηγίας περί διαφάνειας[8], όπου αναφέρει τα εξής:

« Η Συνθήκη επιφορτίζει την Επιτροπή να διασφαλίσει ώστε τα κράτη μέλη να μη χορηγούν ενισχύσεις σε επιχειρήσεις δημόσιες ή ιδιωτικές που δεν συμβιβάζονται με την κοινή αγορά·

εντούτοις, ο πολύπλοκος χαρακτήρας των οικονομικών σχέσεων του δημοσίου με τις δημόσιες επιχειρήσεις τείνει να εμποδίσει την εκπλήρωση της αποστολής αυτής.

Η ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή των περί ενισχύσεων διατάξεων της Συνθήκης στις δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις είναι δυνατή μόνο αν καταστούν διαφανείς αυτές οι οικονομικές σχέσεις.

Εξάλλου η διαφάνεια αυτή στον τομέα των δημοσίων επιχειρήσεων πρέπει να επιτρέπει *τη σαφή διάκριση μεταξύ της δράσεως του κράτους ως δημοσίου και ως ιδιοκτήτου.* »

Το άρθρο 3 της οδηγίας αναφέρει ενδεικτικά ορισμένες οικονομικές σχέσεις μεταξύ δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων, οι οποίες πρέπει να είναι φανερές, σύμφωνα με την οδηγία περί της διαφάνειας των οικονομικών σχέσεων:

« ...

α) συμψηφισμό ζημιών διαχειρίσεως·

β) εισφορά στο κεφάλαιο ή επιχορηγήσεις·

γ) μη επιστρεπτέες εισφορές ή δάνεια με προνομιακούς όρους·

δ) χορήγηση οικονομικών ευεργετημάτων διά παραιτήσεως εκ του δικαιώματος επί των κερδών ή διά της μη ασκήσεως ενοχικών απαιτήσεων·

ε) παραίτηση από την κανονική απόδοση (πρόσοδο από τόκους) των δεσμευμένων δημοσίων πόρων·

στ) συμψηφισμό των εκ του δημοσίου επιβληθέντων βαρών. »

Ο κατάλογος αυτός οικονομικών σχέσεων μεταξύ δημοσίων επιχειρήσεων και των κρατών μελών δεν συνιστά, πάντως, όπως τόνισε το Δικαστήριο στην απόφασή του της 6ης Ιουλίου 1982, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 188 έως 190/80[9], ορισμό της έννοιας της ενισχύσεως, κατά το άρθρο 92 και επ. της Συνθήκης ΕΟΚ. Αποτελεί απλώς επακριβέστερο καθορισμό των οικονομικών σχέσεων επί των οποίων η Επιτροπή πιστεύει

8 — Οδηγία της Επιτροπής, της 25ης Ιουνίου 1980, περί της διαφάνειας των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών και των δημοσίων επιχειρήσεων (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 205).

9 — Απόφαση της 6ης Ιουλίου 1982 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 188 έως 190/80, Γαλλική Δημοκρατία, Ιταλική Δημοκρατία και Ηνωμένο Βασίλειο Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας κατά της Επιτροπής, Συλλογή 1982, σ. 2545.

ότι πρέπει να ενημερώνεται, ώστε να μπορεί να ελέγξει αν ένα κράτος μέλος χορήγησε ενισχύσεις στη συγκεκριμένη επιχείρηση, χωρίς να εκπληρώσει την υποχρέωσή του κοινοποιήσεως του σχετικού σχεδίου, σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Στην περίπτωση οικονομικής συναλλαγής μεταξύ κράτους μέλους και δημόσιας επιχειρήσεως πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια, βάσει ειδικών κριτηρίων, να γίνεται διάκριση, κατά τη χορήγηση ενισχύσεων, μεταξύ της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της κρατικής δράσεως. Πλεονεκτήματα που χορηγεί το δημόσιο σε μια δημόσια επιχείρηση ως επιδότηση μπορούν πράγματι να θεωρηθούν ως επιχειρηματικές επενδύσεις. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει σε περίπτωση παραιτήσεως από τα κέρδη ή συμψηφισμού των ζημιών, διότι και ο ιδιώτης επιχειρηματίας μπορεί να βρεθεί στην ανάγκη να λάβει τέτοιες αποφάσεις. Συνεπώς, η σύγκριση με αντίστοιχες αποφάσεις στην ιδιωτική οικονομία προχωρεί ένα ακόμη βήμα: μπορεί να συναχθεί ότι υπάρχει κρατική ενίσχυση όταν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο ιδιώτης επιχειρηματίας που ενεργεί βάσει αντικειμενικών οικονομικών υπολογισμών δεν θα είχε, σε ανάλογη κατάσταση, ενισχύσει αντίστοιχα τη συγκεκριμένη επιχείρηση.

Αν ληφθεί ως κριτήριο η υποθετική συμπεριφορά ενός ιδιώτη επιχειρηματία που ενεργεί βάσει αντικειμενικών οικονομικών υπολογισμών, τότε αναγνωρίζεται στο κράτος ως ιδιοκτήτη επιχειρήσεως ευρύ πεδίο δράσεως. Δεν πρέπει, πράγματι, να παραβλέπεται ότι το κράτος — έστω και ως ιδιώτης επιχειρηματίας — έχει τη δυνατότητα να εξεύρει σε αξιοσημείωτο βαθμό τα απαιτούμενα κεφάλαια, δηλαδή μέσω φόρων ή υποχρεωτικών δανείων. Κατά κανόνα, μια ιδιωτική επιχείρηση δεν θα μπορούσε να αναχρηματοδοτηθεί σε παρόμοια έκταση.

Καίτοι, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την εξέταση του αν ένα κρατικό μέτρο συνιστά ενίσχυση, δεν έχουν σημασία οι λόγοι ή οι σκοποί του μέτρου, αλλά οι επιπτώσεις του [10], πρέπει, ωστόσο, κατά την οριοθέτηση μεταξύ κρατικών ενισχύσεων και παροχών με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια του δημοσίου σε δημόσιες επιχειρήσεις, να ληφθεί υπόψη τουλάχιστον ενδεικτικά ο σκοπός του μέτρου. Ο σκοπός μπορεί να είναι κρίσιμος για την κατάταξη ενός ωφελήματος που παρέχεται σε δημόσια επιχείρηση, καθόσον τα ελατήρια οικονομικής πολιτικής, όπως λόγοι κοινωνικής ή διαρθρωτικής πολιτικής μιας παροχής προσδίδουν μάλλον το χαρακτήρα ενισχύσεως· αντίθετα, χρηματική τοποθέτηση που σκοπός της είναι το κέρδος θεωρείται λιγότερο ως ενίσχυση.

γγ) Κατά την εξέταση του ζητήματος αν η επίδικη κάλυψη του κεφαλαίου συνιστά ενίσχυση, πρέπει πρώτον να εξεταστεί η εξέλιξη του εταιρικού κεφαλαίου και τα αποτελέσματα χρήσεως της ευνοηθείσας επιχειρήσεως.

Πριν συμμετάσχει η περιφέρεια Βαλωνίας για πρώτη φορά στο κεφάλαιο της εν λόγω επιχειρήσεως, το κεφάλαιο της επιχειρήσεως ανερχόταν σε 4 εκατομμύρια BFR· μετά τη συμμετοχή ανήλθε σε 44 εκατομμύρια BFR.

Έναντι αυτού, οι ζημίες ανέρχονταν τότε σε 95 εκατομμύρια BFR περίπου. Νέες ζημίες 95 εκατομμυρίων είχαν σαν αποτέλεσμα να ανέλθει το συνολικό έλλειμμα, μέχρι τον Αύγουστο του 1980, σε 180 εκατομμύρια BFR. Μόνο μέσω νέας αποτιμήσεως των ακινήτων και συνυπολογισμού των αποθεματικών στον ισολογισμό μπόρεσε να εμφανιστεί κατά το έτος 1980 κεφάλαιο 180 εκατομμυρίων, το οποίο, όμως, μειώθηκε ταυτόχρονα στο μηδέν προκειμένου να καλυφθεί το συσσωρευμένο συνολικό έλλειμμα [11].

10 — Απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73, όπως παραπάνω, σκέψεις 26-28.

11 — Τα στοιχεία αυτά — περιλαμβανομένης και της μεθόδου αποτιμήσεως — προκύπτουν από το σχέδιο αναδιαρθρώσεως του 1982.

Για να παρασχεθούν στην επιχείρηση οι απαραίτητοι πόροι για τη συνέχιση της δραστηριότητάς της, το δημόσιο προέβη σε νέα κάλυψη της αυξήσεως του εταιρικού κεφαλαίου, ύψους 150 εκατομμυρίων BFR.

Η κατάσταση της επιχειρήσεως κατά τα δύο χρονικά σημεία, κατά τα οποία το βελγικό δημόσιο προέβη στις δύο πρώτες καλύψεις της αυξήσεως του κεφαλαίου, χαρακτηριζόταν επομένως από τα ακόλουθα στοιχεία:

— τέλος 1978 με αρχές 1979, σύνολο ζημιών: 95 εκατομμύρια BFR· διακοπή των πιστώσεων εκ μέρους της οικείας τράπεζας· κεφάλαιο: 4 εκατομμύρια BFR· εγγύηση του δημοσίου: 75 εκατομμύρια BFR.

— 1980: σύνολο ζημιών: 180 εκατομμύρια BFR, ισοσκέλιση του ισολογισμού δυνατή μόνο με νέα αποτίμηση των ακινήτων και των αποθεματικών.

Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι τόσο το 1979, όσο και το 1980, η εν λόγω επιχείρηση βρισκόταν σε κατάσταση που οδηγούσε προς τη λύση της. Μόνο με τη βοήθεια των κρατικών μέτρων μπόρεσε να επιβιώσει, δηλαδή με τη συμμετοχή στο κεφάλαιο και την παροχή εγγυήσεων.

Παρά τις κρατικές παρεμβάσεις σημειώνονται κατά τα έτη 1980 έως 1982 νέες ζημίες, ύψους δηλαδή 20, 33 και 91 εκατομμυρίων BFR.

Προς κάλυψή τους χρησιμοποιήθηκε ευρέως και η δεύτερη εισφορά κεφαλαίου εκ μέρους του δημοσίου, ύψους 150 εκατομμυρίων BFR.

Ενόψει αυτής της καταστάσεως, αποφάσισε το δημόσιο να καλύψει μια αύξηση κεφαλαίου ύψους 145 εκατομμυρίων BFR. Κατά την αύξηση αυτή του κεφαλαίου παρενέβη για πρώτη φορά η καθής κρίνοντας ότι η αύξηση του κεφαλαίου συνιστά ενίσχυση για το λόγο ότι η οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως αποτελεί εμπόδιο που καθιστά μάλλον απίθανη την εξεύρεση των απαραίτητων για την επιβίωση της επιχειρήσεως ποσών στην ιδιωτική κεφαλαιαγορά. Το συμπέρασμα αυτό το συνοδεύει με λεπτομερή στοιχεία για την εξέλιξη του κεφαλαίου και τα αποτελέσματα χρήσεως της εν λόγω επιχειρήσεως.

Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται με έγγραφα που υπέβαλε το προσφεύγον, κληθέν προς τούτο από το Δικαστήριο. Το συμπέρασμα της καθής ότι η επιχείρηση δεν θα μπορούσε να εξεύρει στην ιδιωτική κεφαλαιαγορά τα απαραίτητα ποσά δεν μπορεί να αντικρουσθεί ενόψει της εξελίξεως των αποτελεσμάτων χρήσεως της επιχειρήσεως. Συνεπώς, η καθής ορθώς θεώρησε ως ενίσχυση τη σχεδιασθείσα κατά το έτος 1982 αύξηση του κεφαλαίου.

2. *Επί του ζητήματος αν η επίδικη ενίσχυση επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και νοθεύει τον ανταγωνισμό*

Επειδή η χορήγηση ενισχύσεων, ιδίως υπό μορφή συμμετοχής του δημοσίου ή οργανισμών δημοσίου δικαίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί άνευ ετέρου ως αντίθετη προς τη Συνθήκη, πρέπει στη συνέχεια να εξεταστεί αν οι εν λόγω ενισχύσεις αντίκεινται στο άρθρο 92, παράγραφος 1. Πρέπει, ιδίως, να εξεταστεί αν οι ενισχύσεις νοθεύουν τον ανταγωνισμό ή απειλούν να τον νοθεύσουν, καθώς και αν επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.

α) Κατά την άποψη της *προσφεύγουσας*, από την απόφαση της καθής δεν προκύπτει κατά πόσο η επίδικη συμμετοχή επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών ή νοθεύει ή απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό. Ο κύκλος εργασιών της εν λόγω επιχειρήσεως δεν υπερέβη τα 450 εκατομμύρια BFR, οι δε εξαγωγές κατευθύνθηκαν προς αγορές έξω από την Κοινότητα· οι εξαγωγές αυτές αντιπροσώπευαν το 1984 το 50 % του κύκλου εργασιών. Η επιχείρηση απασχολούσε πλέον μόνο 232 εργαζομένους έναντι 587 κατά το έτος 1977· το μερίδιο της αγοράς στο Βέλγιο αντιστοιχεί

μόνο στο 5 έως 10 %. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι οι επιπτώσεις στις σχέσεις ανταγωνισμού σε κοινοτικό επίπεδο από τη δράση μιας τόσο μικρής επιχειρήσεως είναι αμελητέες.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί — και αυτό το επέκρινε το Δικαστήριο και στις αποφάσεις του επίσης της 14ης Νοεμβρίου 1984 στην υπόθεση 323/82 [4] και της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82 [12] — ότι η καθής δεν ανέφερε τίποτα συγκεκριμένο ως προς το είδος των φερομένων προσβολών του ανταγωνισμού. Η απόφαση αρκείται στο να μνημονεύσει τις αντιρρήσεις των κυβερνήσεων δύο κρατών μελών και δύο συνδέσμων βιομηχάνων του συγκεκριμένου βιομηχανικού κλάδου.

Κατά την άποψη της *καθής*, δεν έχει σημασία, κατά την εξέταση των επιπτώσεων που μπορεί να έχει μια ενίσχυση στις σχέσεις ανταγωνισμού σε κοινοτικό επίπεδο, το κατά πόσο οι επιπτώσεις αυτές είναι αισθητές. Στο δίκαιο των ενισχύσεων δεν υπάρχει κανένας « κανόνας de minimis ». Για το λόγο αυτό δεν χρειαζόταν να ληφθεί υπόψη ο κύκλος εργασιών και το μέγεθος του προσωπικού της εν λόγω επιχειρήσεως. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι η εν λόγω επιχείρηση αναπτύσσει την παραγωγική της δράση σ' έναν τομέα ο οποίος πλήττεται άμεσα από τις συνέπειες της οπισθοδρομήσεως των επενδύσεων. Η αγορά για τις κατασκευές στις οποίες προβαίνει χαρακτηρίζεται από πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό στο φάσμα της παραγωγής και σκληρό ανταγωνισμό, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε κοινοτικό. Το γεγονός ότι η επιχείρηση εξάγει το ήμισυ περίπου της παραγωγής της έξω από την Κοινότητα δεν μεταβάλλει το αποτέλεσμα αυτό, εφόσον αυτό σημαίνει ότι το άλλο ήμισυ της παραγωγής διατίθεται στο εσωτερικό της Κοινότητας.

β) Πρέπει καταρχάς να παρατηρηθεί ότι τα όσα αναφέρονται στην προσβαλλόμενη απόφαση, ως προς το αν η επίδικη ενίσχυση επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και νοθεύει τον ανταγωνισμό, διατυπώνονται ιδιαιτέρως συνοπτικά. Από άποψη πραγματικών περιστατικών αναφέρεται μόνο ότι η εν λόγω επιχείρηση εξάγει περί τα 40 % περίπου της παραγωγής της στα άλλα κράτη μέλη. Οι χορηγηθείσες ενισχύσεις συνεπάγονται μείωση των οικονομικών βαρών της επιχειρήσεως και της παρέχουν έτσι ένα πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστριών της που πρέπει να φέρουν μόνες τους τα βάρη αυτά. Ήδη, από την ενίσχυση της θέσεως μιας επιχειρήσεως σε σύγκριση με τις ανταγωνίστριές της πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ενίσχυση επηρεάζει το ενδοκοινοτικό εμπόριο.

Στην πραγματικότητα ελλείπουν στοιχεία ως προς το μερίδιο της αγοράς που κατέχει η εν λόγω επιχείρηση, καθώς και ως προς τα εμπορικά ρεύματα που αφορούν τα συγκεκριμένα προϊόντα.

Καίτοι η καθής στην απόφασή της δεν υποχρεούται ασφαλώς να παραθέσει όλες τις λεπτομέρειες επί των οποίων στηρίχθηκε το συμπέρασμά της, οφείλει πάντως να αναφέρει τους σπουδαιότερους λόγους που ασκούν ουσιώδη επιρροή στην αιτιολογία της αποφάσεως. Η καθής συμμορφώθηκε με την απαίτηση αυτή στο ελάχιστο επιτρεπτό μέτρο.

Οι διάδικοι συμφωνούν ότι η εν λόγω επιχείρηση εξάγει σημαντικό τμήμα της παραγωγής της. Το προσφεύγον επικαλείται το γεγονός αυτό προκειμένου να θεμελιώσει το σχέδιο αναδιαρθρώσεώς της.

Η καθής θεωρεί δεδομένο ότι η εν λόγω επιχείρηση εξάγει το 40 % της παραγωγής της σε άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας. Μπορεί, συνεπώς, να λάβει ως αφετηρία ότι η τεχνητή διατήρηση στη ζωή της επιχειρήσεως νοθεύει τον ανταγωνισμό και επηρεάζει το ενδοκοινοτικό εμπόριο. Επειδή η χορήγηση της ενισχύσεως μειώνει τα οικονομικά βάρη της επιχειρήσεως και της παρέχει έτσι ένα πλεονέκτημα

4 — Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1984 στην υπόθεση 323/82, SA Intermills κατά Επιτροπής, Συλλογή 1984, σ. 3809.

12 — Απόφαση της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82, Βασίλειο των Κάτω Χωρών και άλλοι κατά Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 809.

έναντι των ανταγωνιστριών της, πρέπει, εν αμφιβολία, να γίνει δεκτό ότι μπορεί έτσι να νοθευτεί ο ανταγωνισμός. Αν η επιχείρηση δεν είχε διατηρηθεί τεχνητά στη ζωή, οι ανταγωνίστριές της, οι οποίες δεν έλαβαν παρόμοιες ενισχύσεις, θα μπορούσαν να αναλάβουν το μερίδιο της αγοράς που είχε τόσο στο Βέλγιο όσο και στα άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας.

Η απόφαση της καθής θα ήταν οπωσδήποτε σαφέστερη αν περιείχε στοιχεία για το απόλυτο ύψος του κύκλου εργασιών της επιχειρήσεως και για το μερίδιο της αγοράς που είχε στο Βέλγιο και στην Κοινότητα· τα στοιχεία αυτά, ωστόσο, δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, απολύτως απαραίτητα για να συναχθεί το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η επίδικη απόφαση. Αντιθέτως προς τις δύο αποφάσεις της της 22ας Ιουλίου 1982, επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις του Δικαστηρίου, της 14ης Νοεμβρίου 1984 και της 13ης Μαρτίου 1985 στην υπόθεση 323/82 και στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82, στην παρούσα απόφαση η καθής απέδειξε τουλάχιστον τη συμμετοχή της εν λόγω επιχειρήσεως στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Όταν μια επιχείρηση που μετέχει στο ενδοκοινοτικό εμπόριο λαμβάνει ενισχύσεις, που δεν λαμβάνουν οι ανταγωνίστριές της, επιτρέπεται να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ενίσχυση επηρεάζει το ενδοκοινοτικό εμπόριο και νοθεύει τον ανταγωνισμό.

Το γεγονός ότι η εν λόγω επιχείρηση είναι μικρού σχετικά μεγέθους δεν μεταβάλλει τη βασική αυτή διαπίστωση. Πρέπει, βεβαίως, να σημειωθεί ότι στη νομολογία του Δικαστηρίου [13] έχει διατυπωθεί, για το δίκαιο των συμπράξεων, η αρχή των αισθητών επιπτώσεων. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, μπορεί να μην εφαρμοστεί η απαγόρευση του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ, παρά την ύπαρξη των προϋποθέσεων της εν λόγω διατάξεως, όταν, λόγω του μικρού μεγέθους των μερών, οι συμφωνίες συμπράξεως που συνομολόγησαν δεν παραβλάπτουν την υλοποίηση μιας ενιαίας αγοράς μεταξύ των κρατών.

Στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων το Δικαστήριο δεν έχει αναγνωρίσει μέχρι στιγμής την ύπαρξη παρόμοιας αρχής. Κατά την άποψή μου δεν μπορεί να αναγνωριστεί η ύπαρξη παρόμοιας αρχής στο πλαίσιο της διαδικασίας ελέγχου των ενισχύσεων, διότι οι κρατικές ενισχύσεις υπονομεύουν το σύστημα του ανόθευτου ανταγωνισμού που θέλησε η Συνθήκη [άρθρο 3, στοιχείο στ), της Συνθήκης ΕΟΚ]. Δεδομένου ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται επιπλέον βάσει του άρθρου 5 της Συνθήκης ΕΟΚ να διευκολύνουν την Κοινότητα στην εκτέλεση της αποστολής της, είναι κατ' αρχήν δικαιολογημένη η εφαρμογή αυστηρότερων κριτηρίων ως προς τις ενέργειές τους απ' ό,τι σχετικά με τις επιχειρήσεις. Δεν μπορεί, επομένως, να συναχθεί από το γράμμα του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ ότι ασήμαντες νοθεύσεις του ανταγωνισμού διαφεύγουν από το ασυμβίβαστο που ορίζει το εν λόγω άρθρο. Ακόμη και αν ληφθούν υπόψη οι ευρείες εξαιρέσεις που προβλέπει το άρθρο 92, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης ΕΟΚ από την απαγόρευση των ενισχύσεων, φαίνεται δικαιολογημένο να θεωρείται καίρια κάθε νόθευση του ανταγωνισμού, ανεξαρτήτως εκτάσεως.

Δεδομένου ότι οι ενισχύσεις συνίστανται στην παροχή ωφελημάτων τα οποία η ευνοούμενη επιχείρηση δεν θα μπορούσε κανονικά να αποκομίσει, πρέπει, σε περίπτωση αμφιβολίας, να γίνει δεκτό ότι οι ενισχύσεις βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα της ευνοούμενης επιχειρή-

13 — Βλέπε π.χ. την απόφαση της 9ης Ιουλίου 1969 στην υπόθεση 5/69, Franz Völk κατά SPRL Éts J. Vervaecke, Slg. 1969, σ. 295, και την απόφαση της 6ης Μαΐου 1971 στην υπόθεση 1/71, SA Cadillon κατά Επιχειρήσεως Höss, Maschinenbau KG, Slg. 1971, σ. 351.

σεως έναντι των ανταγωνιστριών της στις οποίες δεν παρέχονται ανάλογα ωφελήματα και, συνεπώς, νοθεύουν τον ανταγωνισμό. Δεδομένου ότι οι ενισχύσεις βελτιώνουν τεχνητά τη θέση της ευνοούμενης επιχειρήσεως, πρέπει και πάλι να γίνει δεκτό, σε περίπτωση αμφιβολίας, ότι επηρεάζουν, επίσης, το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο. Ενόψει αυτής της εξαιρετικά πιθανής δυνατότητας, δεν πρέπει να τίθενται υπερβολικά υψηλές απαιτήσεις στην υποχρέωση θεμελιώσεως και αιτιολογίας της καθής, εφόσον έχει ήδη διαπιστωθεί από αυτή η χορήγηση ενισχύσεως.

Συμπεραίνοντας, θεωρώ ότι η καθής θεμελίωσε και αιτιολόγησε επαρκώς την απόφασή της ότι η επίδικη ενίσχυση νοθεύει τον ανταγωνισμό και επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.

3. Καίτοι το προσφεύγον, ισχυριζόμενο ότι η επίδικη συμμετοχή στο κεφάλαιο δεν συνιστά ενίσχυση, δεν επικαλέστηκε ρητώς παράβαση του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, θεωρώ ενδεδειγμένο να εξεταστεί η περίπτωση εφαρμογής αυτής της διατάξεως εξαιρέσεως.

α) Το *προσφεύγον* ισχυρίστηκε ότι το έτος 1982 αποφασίστηκε ένα δεύτερο σχέδιο αναδιαρθρώσεως της ευνοηθείσας επιχειρήσεως. Ενόψει των σημαντικών εξαγωγών και της καλής φήμης που απολαύει η επιχείρηση στον τεχνολογικό τομέα, ήταν δικαιολογημένη η αύξηση του κεφαλαίου προς ενίσχυση του σχεδίου αναδιαρθρώσεως, το οποίο αποβλέπει σε περαιτέρω μείωση του προσωπικού, καθώς και στην υλοποίηση επενδυτικού προγράμματος για την προώθηση της ειδικεύσεως της επιχειρήσεως, την ανάπτυξη νέας σειράς προϊόντων στον τομέα των καυστήρων και την προετοιμασία μιας ιδρύσεως επιχειρήσεως εκτός των ορίων της ΕΟΚ.

Η αύξηση του κεφαλαίου έγινε για την προσαρμογή της ικανότητας παραγωγής της επιχειρήσεως σε νέες αγορές και τον περιορισμό της στον μέχρι τώρα τομέα (εξοπλισμός για τη βιομηχανία τροφίμων). Συνεπώς, η επικρινόμενη συμμετοχή στο κεφάλαιο δεν έγινε με σκοπό να χρηματοδοτηθεί η αύξηση των ικανοτήτων παραγωγής.

Κατά την *καθής* η επίδικη εισφορά κεφαλαίου ήταν απαραίτητη για την αντιστάθμιση των ζημιών λειτουργίας· συνεπώς δεν μπορεί να συνέβαλε ταυτόχρονα στην ενίσχυση των υποτιθέμενων προσπαθειών ανδιαρθρώσεως της επιχειρήσεως.

Κατά την έγγραφη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου η καθής αμφισβήτησε την ύπαρξη και εφαρμογή ενός σοβαρού σχεδίου αναδιαρθρώσεως. Το προσφεύγον δεν προσεκόμισε κανένα συγκεκριμένο στοιχείο από το οποίο να προκύπτει ότι η επιχειρηθείσα επένδυση και η μείωση των θέσεων εργασίας διαφέρουν από μια κανονική προσαρμογή που διενεργείται χωρίς κρατική ενίσχυση και στην οποία πρέπει να προβαίνει κάθε επιχείρηση όταν παρατηρείται στην αγορά αισθητή μεταβολή.

Κατά την προφορική διαδικασία η καθής έλαβε θέση σχετικά με το σχέδιο αναδιαρθρώσεως που αποφασίστηκε το 1982 για την ευνοηθείσα επιχείρηση και το οποίο το προσφεύγον προσεκόμισε κληθέν προς τούτο από το Δικαστήριο.

Και μετά τη γνωστοποίηση του σχεδίου αυτού η καθής εμμένει στην άποψή της που διατυπώνει στην επίδικη απόφαση. Σχέδια αναδιαρθρώσεως, για να μπορέσουν να υπαχθούν στη διάταξη εξαιρέσεως του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΟΚ, οφείλουν να αποδεικνύουν ότι θα προκύψει αντίστοιχο όφελος εκ μέρους της ευνοηθείσας επιχειρήσεως, που να δικαιολογεί την ενίσχυση. Οι επιδιωκόμενοι με την ενίσχυση στόχοι πρέπει να συμφωνούν με το κοινοτικό συμφέρον, όπως π.χ. την ανάπτυξη ορισμένων οικονομικών κλάδων ή οικονομικών τομέων. Εδώ έχει αποφασιστική σημασία το να μη χορηγείται η ενίσχυση σε οικονομικό κλάδο που παρουσιάζει πλεονάζουσα ικανό-

τητα παραγωγής σε κοινοτικό επίπεδο. Αυτό, όμως, συμβαίνει στον τομέα που αφορά η παρούσα περίπτωση.

Εξάλλου, πρέπει να πρόκειται για αναδιάρθρωση που αφορά κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι από κοινοτικής απόψεως να παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Ενισχύσεις ρουτίνας για απλό εκσυγχρονισμό, δηλαδή για τις απαιτούμενες επενδύσεις αντικαταστάσεως, δεν μπορούν να υπαχθούν στο άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ. Οι ενισχύσεις αυτές αποτελούν ενισχύσεις για τη λειτουργία. Ως προς την ειδίκευση της επιχειρήσεως, το σχέδιο αναδιαρθρώσεως δεν αναφέρει καμία λεπτομέρεια. Η καθής αμφισβητεί την ανάπτυξη νέας σειράς προϊόντων, δεδομένου ότι ακόμη το έτος 1984 το 71 % της συνολικής της παραγωγής κατευθυνόταν στον τομέα της ζυθοποιίας.

Γενικώς, η καθής αμφισβητεί την ύπαρξη πραγματικού σχεδίου αναδιαρθρώσεως για την ευνοηθείσα επιχείρηση.

Το προσφεύγον δεν αντέκρουσε κατ' ουσία την εκτίμηση αυτή του σχεδίου εκ μέρους της καθής.

β) Ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, η *καθής* διατύπωσε, καταρχάς, στην απόφασή της ορισμένες θεωρητικές σκέψεις. Στη συνέχεια τόνισε ότι δεν μπορεί να υπάρξει περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο α), της Συνθήκης ΕΟΚ, καθόσον η περιοχή στην οποία είναι εγκατεστημένη η εν λόγω επιχείρηση δεν είναι περιοχή στην οποία το βιοτικό επίπεδο είναι εξαιρετικά χαμηλό ή κυριαρχεί σημαντική υποαπασχόληση. Κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία η καθής διευκρίνισε ότι η διαπίστωση αυτή αναφέρεται στην κατάσταση συνολικά στην Κοινότητα. Αυτό δεν μπορεί να επικριθεί, διότι το Δικαστήριο, στην απόφασή του της 17ης Σεπτεμβρίου 1980, στην υπόθεση 730/79[14] δέχτηκε ότι η καθής μπορεί να συγκρίνει το βιοτικό επίπεδο και την υποαπασχόληση μιας ορισμένης περιοχής όχι με τον εθνικό μέσο όρο, αλλά με το κοινοτικό επίπεδο.

Ως προς τη δυνατότητα αναγνωρίσεως μιας ενισχύσεως ως συμβιβάσιμης με την Κοινή Αγορά, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο β), της Συνθήκης ΕΟΚ, η καθής εξέθεσε ότι το Βέλγιο ανήκει στις κεντρικές περιοχές της Κοινότητας, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα των οποίων δεν είναι από τα σοβαρότερα της Κοινότητας, όπου, όμως, ο κίνδυνος συναγωνισμού επιδοτήσεων είναι από τους μεγαλύτερους και κάθε ενίσχυση είναι δυνατό να επηρεάσει το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο. Εξάλλου, τα διαθέσιμα οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία για το Βέλγιο δεν επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι συντρέχει σημαντική διατάραξη της βελγικής οικονομίας, υπό την έννοια της Συνθήκης.

Νομίζω ότι και αυτά τα επιχειρήματα είναι σαφή· το προσφεύγον, πάντως, δεν προέβαλε κανέναν ισχυρισμό που θα μπορούσε σοβαρά να τα κλονίσει.

γ) Μένει ακόμα να εξεταστεί η δυνατότητα εξαιρέσεως βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), της Συνθήκης ΕΟΚ. Η καθής απέκλεισε τη δυνατότητα εφαρμογής αυτής της εξαιρέσεως με την αιτιολογία ότι πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο κλάδος κατασκευής εξοπλισμού για τη βιομηχανία τροφίμων αντιμετωπίζει σήμερα πλεονάζουσα ικανότητα παραγωγής και ότι από την εξέλιξη αυτού του κλάδου παραγωγής συνάγεται το συμπέρασμα ότι η διατήρηση των ικανοτήτων παραγωγής με τη βοήθεια κρατικών ενισχύσεων αντίκειται στο κοινό συμφέρον. Η διαπίστωση αυτή ισχύει ακόμα και στην περίπτωση που η ενίσχυση εξαρτάται από την πραγματοποίηση μιας οικονομικής ή εμπορικής αναδιαρθρώ-

14 — Απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 1980 στην υπόθεση 730/79, Philip Morris Holland BV κατά Επιτροπής, Συλλογή 1980, σ. 2671, και ιδίως σ. 2691 και επ.

σεως ή από μια νέα κατανομή του παραγωγικού δυναμικού.

Σε άλλο σημείο της αποφάσεως η καθής αναφέρει ότι το προσφεύγον δεν προέβαλε κανένα λόγο, ούτε η καθής αναγνώρισε ότι συντρέχει κάποιος λόγος, από τον οποίο να συνάγεται ότι η επίδικη ενίσχυση συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή της διατάξεως εξαιρέσεως του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Από τα όσα αναφέρθηκαν μπορεί να συναχθεί με αρκετή βεβαιότητα — και το προσφεύγον συνάγει αυτό το συμπέρασμα επικαλούμενη την απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82 — ότι η καθής δεν αξιολόγησε επαρκώς ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο θα μπορούσε, ενδεχομένως, να έχει ως αποτέλεσμα διαφορετικό συμπέρασμα, ότι, δηλαδή, η επίδικη ενίσχυση συνδεόταν με ένα σχέδιο αναδιαρθρώσεως της ευνοηθείσας επιχειρήσεως.

Αν αυτό καταδειχθεί ότι ευσταθεί, η επίδικη απόφαση της καθής θα πρέπει να ακυρωθεί, όπως ακυρώθηκε και η απόφασή της που απετέλεσε αντικείμενο της αποφάσεως της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82.

Το προσφεύγον ανέφερε, βεβαίως, στην καθής την ύπαρξη σχεδίου αναδιαρθρώσεως κατά το έτος 1982, δεν έδωσε, όμως, λεπτομερέστερα στοιχεία. Κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία διευκρινίστηκε λίγο περισσότερο το σχέδιο αυτό, για πρώτη φορά, με την αντίκρουση σε μία υποσημείωση και, τέλος, προσκομίστηκε κατόπιν ρητής εντολής του Δικαστηρίου. Ήδη το στοιχείο αυτό, συνδυαζόμενο με την πραγματική εξέλιξη της εν λόγω επιχειρήσεως, η οποία σημείωνε συνεχώς μεγαλύτερες ζημίες και τελικώς έφθασε στην πτώχευση, επιτρέπει το συμπέρασμα ότι το λεγόμενο πρόγραμμα αναδιαρθρώσεως δεν αποτελούσε αξιόπιστο σχέδιο. Αν εξεταστεί λεπτομερέστερα το σχέδιο του 1982, πρέπει να γίνει δεκτό ότι στην πραγματικότητα αποτελείται, κατ' ουσία, από δηλώσεις προθέσεων, ευχές για τη μελλοντική εξέλιξη της επιχειρήσεως και της καταστάσεως της αγοράς, καθώς και εκκλήσεις προς τη διοίκηση της επιχειρήσεως και το προσωπικό.

Αντιθέτως, το σχέδιο, στα σημεία στα οποία περιέχει συγκεκριμένα στοιχεία, αναφέρεται, κατ' ουσία, στις αυξημένες ανάγκες της επιχειρήσεως για κεφάλαιο. Στην έκθεση αυτή των σχεδιαζομένων μέτρων που συνέταξε η SRIW της περιφέρειας Βαλωνίας αναφέρεται ότι η υλοποίηση του σχεδίου αναδιαρθρώσεως απαιτεί κανονικώς την ενεργό συνεργασία ενός ικανού βιομηχανικού εταίρου, ο οποίος και θα πρέπει να αναλάβει σε σημαντική έκταση μέρος του οικονομικού βάρους. Ωστόσο, λόγω των κοινωνικών σχέσεων και της έκτασης της δεσμεύσεως που ανέλαβε η περιφέρεια Βαλωνίας έναντι της επιχειρήσεως, είναι αδύνατη η έγκαιρη προετοιμασία ενός τέτοιου σχεδίου· συνεπώς, πρέπει να ενισχυθεί το σχέδιο που πρότεινε η επιχείρηση — με αύξηση του κεφαλαίου καλυπτόμενη από το δημόσιο. Έγιναν, βεβαίως, διαπραγματεύσεις με διάφορες επιχειρήσεις με σκοπό τη χάραξη κοινής πολιτικής διαθέσεως στο εμπόριο, οι διαπραγματεύσεις όμως με μία από τις επιχειρήσεις αυτές με σκοπό την οικονομική της συμμετοχή βρίσκονται σε αδιέξοδο ενόψει της σημερινής καταστάσεως της επιχειρήσεως Meura.

Δεν νομίζω ότι χρειάζεται, όμως, να ασχοληθώ περισσότερο με το σχέδιο αυτό, καθόσον το προσφεύγον δεν αντέκρουσε με σοβαρά επιχειρήματα την εκτίμηση της καθής ότι το σχέδιο δεν περιέχει κανένα αξιόπιστο σχέδιο αναδιαρθρώσεως.

Ορθώς, λοιπόν, η καθής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ενισχύσεις που χορήγησε το προσφεύγον δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την Κοινή Αγορά κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ. Η διαπίστωση αυτή δεν

μεταβάλλεται κατά τίποτα από το γεγονός ότι η καθής έλαβε για πρώτη φορά γνώση των λεπτομερειών του σχεδίου που καταρτίστηκε το 1982 κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία και, συνεπώς, δεν μπόρεσε να λάβει υπόψη της τις λεπτομέρειές του στην απόφασή της.

Πράγματι, το προσφεύγον ούτε κοινοποίησε στην καθής τις ενισχύσεις, σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, ούτε αργότερα υπέβαλε εκουσίως το σχέδιο. Συνεπώς δεν εξεπλήρωσε τις υποχρεώσεις που υπέχει σύμφωνα με τη διαδικασία ελέγχου των ενισχύσεων. Αν, υπό τις περιστάσεις αυτές ελλιπούς ενημερώσεως, έλαβε η καθής αντικειμενικώς εύστοχη απόφαση, δεν μπορεί να της προσαφθεί το ότι δεν έλαβε υπόψη της στην απόφασή της έγγραφα τα οποία δεν της είχαν υποβληθεί. Εξάλλου, επειδή ως προς το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ πρόκειται για εξαίρεση από την αρχή της απαγορεύσεως των ενισχύσεων, μπορεί κάλλιστα να υποστηριχτεί η άποψη ότι οποιοσδήποτε επικαλείται την εξαίρεση — στην προκειμένη περίπτωση το προσφεύγον — οφείλει ήδη κατά τη διοικητική διαδικασία να γνωστοποιήσει όλες τις λεπτομέρειες που μπορούν να δικαιολογήσουν την εφαρμογή της διατάξεως εξαιρέσεως.

Δεν συντρέχουν, συνεπώς, λόγοι αμφισβητήσεως της ορθότητας της διαπιστώσεως στην οποία κατέληξε η καθής ότι οι ενισχύσεις που χορήγησαν κρατικά όργανα του προσφεύγοντος δεν μπορούν να θεωρηθούν, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, ότι συμβιβάζονται με την Κοινή Αγορά.

4. *Επί της παραβιάσεως του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως*

α) Το *προσφεύγον* αναφέρει ότι, σύμφωνα με την προσβαλλόμενη απόφαση, περιήλθαν στην καθής δηλώσεις των κυβερνήσεων δύο κρατών μελών και δύο συνδέσμων βιομηχάνων του ίδιου βιομηχανικού κλάδου, στις οποίες αναφέρεται ότι « συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της Επιτροπής, όσον αφορά τις βελγικές ενισχύσεις ».

Ούτε το περιεχόμενο των δηλώσεων αυτών ούτε η ταυτότητα αυτών που προέβησαν σ' αυτές ανακοινώθηκαν ποτέ στο προσφεύγον. Έτσι, το προσφεύγον δεν μπόρεσε να προετοιμάσει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του.

Αποτελεί, τέλος, αντίφαση το να περιέρχονται στο προσφεύγον, υπό την ιδιότητά του ως κράτους μέλους, λιγότερες πληροφορίες για τις αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν κατά της επίδικης συμμετοχής απ' ό,τι σε τρίτα κράτη, κατά των οποίων κινείται η διαδικασία άμυνας κατά των επιδοτούμενων εξαγωγών, στο πλαίσιο του κανονισμού 2176/84 [15]. Η διαδικασία αυτή προβλέπει ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη και ιδίως οι εκπρόσωποι της χώρας εξαγωγής μπορούν να λάβουν γνώση όλων των εγγράφων που έθεσαν στη διάθεση της Επιτροπής τα συμμετέχοντα στην έρευνα μέρη, καθώς και ότι έχουν το δικαίωμα να ενημερώνονται για τα σημαντικότερα πραγματικά περιστατικά και τις σκέψεις επί των οποίων στηρίζονται οι κοινοτικές αρχές.

Κατά την άποψη της *καθής*, με την προθεσμία που αυτή τάσσει στα μέρη, προκειμένου να διατυπώσουν τη γνώμη τους, αποσκοπείται απλώς η συλλογή όλων των στοιχείων που χρειάζεται η Επιτροπή προκειμένου να κρίνει αν μια ενίσχυση συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά. Στην περίπτωση των ενισχύσεων δεν υπάρχει, λοιπόν, καμιά κατ' αντιμωλία διαδικασία που θα μπορούσε να συγκριθεί με τη διαδικασία στον τομέα των κανόνων ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις (άρθρο 85 και επ. της Συνθήκης ΕΟΚ).

Εξάλλου, πάντοτε σύμφωνα με την καθής, λόγω της υποχρεώσεως προς τήρηση του επαγγελματικού απορρήτου, σύμφωνα με το άρθρο 214 της Συνθήκης ΕΟΚ, δεν μπορεί να κοινοποιεί τις απόψεις που της διαβιβάζουν τα μέρη, καθόσον αυτές μπορεί να περιέχουν εσωτερικά και κατά ένα βαθμό εμπιστευτικά στοιχεία της συγκεκριμένης επιχειρήσεως. Αν δεν τηρήσει ορισμένη διακριτικότητα στο πεδίο αυτό, είναι

15 — Κανονισμός 2176/84 του Συμβουλίου, της 23ης Ιουνίου 1984, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ ή επιδοτήσεων εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΕ 1984, L 201, σ. 1).

δυνατό αυτό να αποτρέψει τρίτους από το να της γνωστοποιήσουν ορισμένες καταστάσεις, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ασκήσει κανονικά τα καθήκοντά της.

Τέλος, η σύγκριση με τη διαδικασία αντιντάμπινγκ καταδεικνύει απλώς ότι απαιτείται ενέργεια του κοινοτικού νομοθέτη, ώστε να υπάρξει δυνατότητα επικλήσεως μιας ρυθμίσεως, όπως τη ζητεί το προσφεύγον.

β) Κατ' αρχήν είναι ορθή η άποψη του προσφεύγοντος ότι πριν από την έκδοση διοικητικής αποφάσεως πρέπει να δίνεται η ευκαιρία στον ενδιαφερόμενο να διατυπώσει την άποψή του σχετικά με τα σημεία στα οποία στηρίζεται η απόφαση. Το Δικαστήριο ρητώς αναγνώρισε το δικαίωμα αυτό στις αποφάσεις του, μεταξύ άλλων της 13ης Φεβρουαρίου 1979 επί της υποθέσεως 85/76 [16] και της 20ής Μαρτίου 1985 επί της υποθέσεως 264/82 [17].

Από τη διαπίστωση αυτή, όμως, δεν συνάγεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει, σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα να λαμβάνει γνώση των απόψεων που κοινοποιούνται στην καθής. Στην πράξη μπορεί η καθής να ευρεθεί σε αδυναμία περαιτέρω διαβιβάσεως ορισμένων ανακοινώσεων, που της έχουν γίνει υπό ορισμένες περιστάσεις και λόγω της αρχής της υπηρεσιακής εχεμύθειας που περιέχει το άρθρο 214 της Συνθήκης ΕΟΚ, όταν οι ανακοινώσεις αυτές είναι εμπιστευτικές [18]. Αυτό έχει ως μόνη συνέπεια ότι κατά τη διοικητική διαδικασία η καθής δεν μπορεί να στηριχθεί επί των ανακοινώσεων αυτών, καθόσον, επειδή αυτές δεν κοινοποιήθηκαν στον ενδιαφερόμενο, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αιτιολόγηση της αποφάσεώς της [19].

16 — Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1979 στην υπόθεση 85/76, Hoffmann-La Roche & Co. AG κατά Επιτροπής, Slg. 1979, σ. 461, και ιδίως σ. 510 και επ. (επί της διαδικασίας του ανταγωνισμού).

17 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1985 στην υπόθεση 264/82, Timex Corporation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 849 (επί της διαδικασίας αντιντάμπινγκ).

18 — Βλέπε σχετικά τις προτάσεις μου της 22ας Ιανουαρίου 1986 επί της υποθέσεως 53/85, AKZO Chemie κατά Επιτροπής, Συλλογή 1986, σ. 1965.

19 — Βλέπε απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1979 επί της υποθέσεως 85/76, όπως παραπάνω, και ιδίως σ. 512 και επ. (σκέψη 14).

Ο ισχυρισμός της καθής ότι, εφόσον δεν έχει ρυθμιστεί με κανόνες θετικού δικαίου το δικαίωμα γνώσεως των σχετικών εγγράφων, στο πλαίσιο της διαδικασίας ενισχύσεων, δεν μπορεί να υφίσταται τέτοιο δικαίωμα, ασφαλώς είναι αβάσιμος στη γενικότητά του, εφόσον το δικαίωμα ενημερώσεως για τις καταλογιζόμενες πράξεις προκύπτει ήδη από το δικαίωμα ακροάσεως. Το προσφεύγον, κατά την προφορική διαδικασία, ανέφερε ότι αντιμετωπίστηκε κατά τρόπο δυσμενέστερο από ό,τι τρίτο κράτος, βάσει της ρυθμίσεως του κανονισμού 2176/84 (κανονισμός κατά του ντάμπινγκ και των επιδοτήσεων). Έτσι, μπορεί να ανακύπτει το ζήτημα της αναλογικής εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού.

Νομίζω, όμως, ότι τελικά δεν έχει σημασία η οριστική διευκρίνιση του ζητήματος αυτού, καθόσον κατά κύριο λόγο επιθυμώ να λάβω ως βάση ότι το προσφεύγον, σύμφωνα με τα όσα το ίδιο ανέφερε κατά την προφορική διαδικασία, ποτέ δεν ζήτησε από την καθής να λάβει γνώση των αντίστοιχων εγγράφων.

Πράγματι, η απόφαση της καθής αναφέρεται στις απόψεις των υπολοίπων μερών που έλαβαν μέρος στη διαδικασία μόνο καθόσον σημειώνει ότι τα μέρη αυτά συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της καθής σχετικά με τις ενισχύσεις που χορήγησε το προσφεύγον. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει βεβαίως ότι θα έπρεπε να ζητηθεί η επ' αυτού άποψη του προσφεύγοντος. Πρόκειται μάλλον για εκτίμηση περιστατικών τα οποία ασφαλώς ήταν γνωστά στο προσφεύγον.

Συνεπώς, η επίδικη απόφαση δεν στηρίζεται στις απόψεις που διατύπωσαν προς την καθής τα υπόλοιπα μέρη. Η μόνη σημασία που μπορούν να έχουν, εν πάση περιπτώσει, οι ανακοινώσεις των υπολοίπων μερών είναι ότι ενίσχυσαν τη γνώμη της Επιτροπής ως προς τη νομική εκτίμηση των ενεργειών του καθού. Δεν φαίνεται, εντούτοις, ότι η μη κοινοποίηση των ανακοινώσεων των μερών παρεμπόδισε το προσφεύγον στην προάσπιση των συμφε-

ρόντων του, καθόσον εγνώριζε πλήρως τα περιστατικά επί των οποίων στηρίχθηκε η απόφαση της καθής: την εξαγωγική δραστηριότητα της εν λόγω επιχειρήσεως, την εξέλιξη των ζημιών της επιχειρήσεως και την αντιστάθμισή τους εκ μέρους του δημοσίου.

Γ — Κατόπιν όλων αυτών, προτείνω στο Δικαστήριο να απορρίψει την προσφυγή και να καταδικάσει το προσφεύγον στα δικαστικά έξοδα.